

Bir Eğitim, Kültür, Sosyal ve İbadet Müessesesi Olarak Gazi Bodur Hüseyin Paşa'nın Taşlıca'daki Vakıf Eserleri

Foundation Works of Gazi Bodur Hüseyin Pasha in Pljevlja as a Training, Culture, Social and Worship Institution

Hamza KELEŞ^a, Mustafa CAN^a

^a Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye.

Öz

Gazi Bodur Hüseyin Paşa, günümüzde Karadağ sınırları içerisinde kalan Taşlıca'da (Pljevlja) doğmuş ve Sokollu Mehmed Paşa tarafından devşirildikten sonra Osmanlı Devleti'nde askeri ve idari organizasyonlarında önemli görevlerde bulunmuştur. Hersek sancakbeyliği yaptığı dönemde sancak merkezi ve aynı zamanda memleketi olan Taşlıca'da kendi adına bir vakıf tesis ettirmiştir. Hüseyin Paşa tarafından yaptırılan eserlerle beraber Taşlıca hızlı bir şekilde Osmanlı şehri kisvesine bürünmüştür. Hüseyin Paşa Vakfı'nın kendisine ait vakfiyesine henüz rastlanılmamıştır. Bu nedenle vakfa ait bilgiler Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki iki temel arşiv kaydından ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden elde edilebilmektedir. Gazi Bodur Hüseyin Paşa tarafından tesis edilen vakıf bünyesinde cami, mektep, medrese, han, kervansaray, hamam, imaret yapıları bulundurmaktadır. Bu yönüyle belli bir bölgenin eğitim, sosyal, kültürel ve ibadet kurumu ihtiyacının karşılanması durumu, diğer birçok Osmanlı vakfında olduğu gibi Hüseyin Paşa vakfı için de geçerlidir. Bu makalede ilgili belgeler ışığında Gazi Bodur Hüseyin Paşa'nın Karadağ Taşlıca'daki vakıf eserleri hakkında bilgi verilecektir.

Abstract

Gazi Bodur Hüseyin Pasha (Hüseyin Pasha the Short), was born in Taşlıca (Pljevlja), which is now within the borders of Montenegro. He was in charge of important military and administrative organizations in the Ottoman Empire through devshirme by Sokollu Mehmed Pasha. When he was a sanjakbey in Herzegovina, he established a foundation on behalf of his name in Taşlıca, which was the center of the sanjak and also his hometown. Taşlıca was quickly transformed into an Ottoman city thanks to the works which were built by Hüseyin Pasha. Hüseyin Pasha Foundation certificate charter has not been found yet. Therefore, the information about the foundation can be obtained from the records of two main archives in the archive of the Directorate General of Foundations and from the Book of Travels of Evliya Çelebi, The foundation established by Gazi Bodur Hüseyin Pasha includes a mosque, a school, a madrasah, an inn, a caravansaray, a hammam and an imaret. In this regard, serving the purpose as an educational, social, cultural and worship institutions of a certain region is also valid for Hüseyin Pasha Foundation like many other Ottoman foundations. This article aims to give information about Gazi Bodur Hüseyin Pasha's foundation works in Karadağ, Taşlıca in light of the related documents.

Anahtar Kelimeler

Gazi Bodur Hüseyin Paşa,
Taşlıca
vakıf

Keywords

Gazi Bodur Hüseyin Pasha
(Hüseyin Pasha the short),
Taşlıca (pljevlja)
foundation

Extended Abstract

Gazi Hüseyin Pasha, born in Taşlıca which is now within borders of Montenegro, was through devshirme by Sokollu Mehmed Pasha. Gazi Hüseyin Pasha, raised and serving as a çeşnigirbaşı at Enderun, was in charge of important military and administrative organizations in the Ottoman Empire. Moreover, he was promoted to vizier. In 1567, he was appointed as a governor of the sanjak of Herzegovina, which is the center of his hometown, Taşlıca. He established a self-titled foundation in Taşlıca in the line of his duty.

As a result of the researches carried out, any certificate charter of the foundation, established by Gazi Hüseyin Pasha in Taşlıca, has not been found yet. For this reason, information about the foundation could be obtained from the records of two foundations. Among these records, the early one is the certificate charter of Mirahur-ı evvel Süleyman Ağa Bin Mürüvvet Ağa who was from the Mileşava Castle which is affiliated to sanjak of Herzegovina. It was registered at the record 744 from 157 to 161 in the Archives of the Directorate General of Foundations. This record gave information about the Gazi Hüseyin Pasha Foundation at second-hand. The later one is an accounting record of Rumi 29 March 1302 / Miladi 10 April 1886 row at 148 belonging to Gazi Hüseyin Pasha in the Archives of the Directorate General of Foundations. This record was registered at the record 993. This registration is directly related to the Hüseyin Pasha Foundation, so it is possible to get direct from 124 to 127 information about the foundation. According to the information at this accounting book, Hüseyin Pasha Foundation did not have a registered certificate charter at that time yet. The third main source of information about Hüseyin Pasha Foundation is Book of Travels of Evliya Çelebi. The information from Book of Travels of Evliya Çelebi is not an official record, however the information in this book confirms the information at the records of two foundations in question.

According to the information given by Evliya Çelebi and the mentioned documents giving information about Hüseyin Pasha Foundation, there are mosque, fountain, imaret, madrasah, mektep, bedesten, inn, bathhouse, caravanserai, water scales, waterways, fountains and clock tower within the buildings of Taşlıca Hüseyin Pasha Kulliyeye. It has been seen from the accounting records dated Rumi 29 March 1302- April 10, 1886, the service staff of foundation consists of trustees, clerk, imam, muezzin, watchmaker, ferraş, cabi, and the servant who takes care of lamps or candles. As seen at the accounting records, the foundation has an annual income of 32,172 kurus and has expenditure of 8,710 kuruş at the same time. When its incomes and expenses are compared to each other, the potential of Taşlıca Hüseyin Paşa Foundation has been understood better.

The civilization of Ottoman foundation has been such embroidery to the lands where the Ottoman Empire was dominant. From this point of view, there is no doubt that one of the best examples of this civilization is Balkan geography. The Gazi Bodur Hüseyin Pasha Foundation in Montenegro-Taşlıca, which is the subject of this article, is one of the important examples of this civilization in Balkan geography. Taşlıca city, which is Hüseyin Pasha's hometown, was shaped around the complex built by the Hüseyin Pasha Foundation in the 19th century and gained an Ottoman city texture. Only the mosque and the clock tower which is a later date structure from complex that was built by Hüseyin Paşa has reached to the present day. With its current name, Pljevlja city probably owes its identity as a city to the Ottoman vizier Gazi Hüseyin Pasha, who came out of its own bosom.

1. Giriş

Hüseyin Paşa

Taşlıca'nın Bolyaniç Köyü'nden¹ Bayram Ağa'nın oğlu olan Hüseyin Paşa, aynı zamanda Bodur Hüseyin Paşa olarak da bilinmektedir. Sinan, Ali ve Davud adlarında üç erkek kardeşi, Maksume ve Zülkade adlı iki de kız kardeşi bulunan Hüseyin Paşa, büyük kardeşi Sinan'ın Sokollu Mehmed Paşa'nın kız kardeşi ile evli olmasından dolayı Sokollu Mehmed Paşa'nın da akrabasıydı. Sokollu ile olan bu yakınlığından dolayı Kanuni zamanında yine Sokollu tarafından devşirilip onun himayesinde Enderun'da yetiştirilmiştir (Mehmet Süreyya, 1996, 719; Zlatar ve Pelidija, 1985). Enderun'dan çeşnigirbaşı olarak çıkan Hüseyin Paşa, Osmanlı Devleti'nin askeri ve idari organizasyonunda birçok önemli görevde bulunmuştur (Mehmet Süreyya, 1996, 719). Bilinen ilk görev yeri Popova'dır. (Zlatar ve Pelidija, 1985). Daha sonra dört yıl Hersek sancak beyliği görevini yürüten ağabeyi Sinan Paşa'nın yerine 1567 yılında Hersek sancak beyliğine atanmış ve 1569 yılına kadar bu görevi devam ettirmiştir (*Başağıc-Redžepašić, 1900, 184*). Bu görevinden sonra daha itibarlı bir görev olan Diyarbakır beylerbeyliğine, ardından 1573 yılında da vezir rütbesiyle Mısır Eyaleti'ne beylerbeyi olarak atanmıştır. *Mısır'da bir buçuk senelik görevden sonra azledilen Hüseyin Paşa, sonrasında Haleb ve Temmuz 1575'te de Anadolu beylerbeyliğine getirilmiştir. 1582-1583 yıllarında Şam beylerbeyliğinin ardından 1585'de Bağdat beylerbeyliğine tayin edilmiştir. 1594'te tekrar Bosna beylerbeyi olan Hüseyin Paşa birkaç ay hizmetten sonra emekliye ayrılmış ve 1595'te vefat etmiştir* (Mehmet Süreyya, 1996, 719). Sokollu Mehmed Paşa ile birlikte 1595 Budin Seferine de katılan (Zlatar ve Pelidija, 1985) *Hüseyin Paşa, adil kişiliği ve zulümden uzak duran yapısıyla tanınmıştır* (Mehmet Süreyya, 1996, 719).

Taşlıca

Karadağ, 41°- 44° paralelleri, 18°-21° meridyenleri arasında yer alan, 13.812 km² alana sahip, 630 bin nüfuslu bir Balkan devletidir. Doğusunda Arnavutluk ve Kosova, kuzeyinde Sırbistan, batısında Hırvatistan, Bosna-Hersek, güneyinde Adriyatik denizi yer alır (Sönmez, Efe, Cürebal ve Soykan, 2014, 730). Taşlıca şehri ise günümüzde Karadağ'ın kuzeyinde dağlık bir coğrafyada yer almakta ve Pljevlja adıyla anılmaktadır (Tuğluca, 2015, 178).

Hüseyin Paşa'nın memleketi olan Taşlıca 1465 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. XVII. yüzyılda bölgeyi ziyaret etmiş olan Evliya Çelebi'ye göre çevresi kar gibi beyaz taşlı dağlarla çevrili geniş yeşil bir ovanın içinde, taşlı bir su kaynağı kenarında kurulduğundan dolayı şehre Taşlıca adı verilmiştir (Evliya Çelebi, Seyahatname, Cilt 6, Kısım 2, 2010, 548). Osmanlı hâkimiyetine girdikten üç yıl sonra yapılan tahrirde Taşlıca'da 72 bennâk ve 23 mücerred bulunduğu görülmektedir. 1477'e gelindiğinde ise bu rakam 101 bennâk ve 12 mücerred olarak karşımıza çıkmaktadır. 1516 yılında Taşlıca'da 130 Hristiyan 20 Müslüman hane olduğu görülmektedir (Zlatar ve Pelidija, 1985). Taşlıca 1532 yılına kadar Kukanj (Kakany) nahiyesine bağlı bir köy iken bu tarihte kadılık statüsüne getirilmiştir (Oruç, 2005, s.262; Zlatar ve Pelidija, 1985).

Osmanlı için önemli bir stratejik nokta olan Taşlıca, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra buradaki imar faaliyetlerine önem verilmiştir. Şehrin imar planı büyük oranda Hüseyin Paşa'nın 1560'lardaki faaliyetleri sonucu ortaya çıkmıştır. Hüseyin Paşa bu çerçevede Osmanlı sultanı II. Selim'den Taşlıca'da bir vakıf kurabilmek için izin ve haftada bir de pazar kurulması için muafiyet almıştır. Hüseyin Paşa sultandan bu izni aldıktan sonra burada kendi adıyla anılan Hüseyin Paşa Camisi'ni yaptırmış ve Taşlıca'nın daha yaşanabilir bir yer olması için Hüseyin Paşa Suyu adıyla bilinen bir su yolu ile şehre su getirmiştir² (VGMA, Defter 744, sayfa 157, sıra 39).

Bu tarihten sonra hızlı bir şekilde göç almaya başlayan Taşlıca'nın, 1570 yılındaki belgelerde kasaba olarak anıldığı görülmektedir (Zlatar ve Pelidija, 1985). Bu tarihte Taşlıca'nın 3 Müslüman mahallesi bulunmaktadır. Bu mahalleler Hüseyin Paşa Mahallesi, Mütevelli Mustafa Bey Mahallesi ve Taşlıca çarşısı civarındaki Muslihiddin Mahallesiydi. Bu mahallelerden Hüseyin Paşa Mahallesi 52 hane, Mütevelli Mustafa Bey Mahallesi 42 hane ve Muslihiddin Mahallesi 31 haneden oluşmakta olup bölgede toplam 125 hane bulunmaktaydı. Ayrıca 1570 yılındaki bu tahrirde şehirde 31 de Hristiyan hanesi bulunduğu görülmektedir.

Taşlıca, Osmanlılar tarafından sancak olarak anılan Hersek bölgesinin merkeziydi. (Evliya Çelebi, Seyahatname, Cilt 6, Kısım 2, 2010, 548., Ayverdi, 2000, 428). Bölgeyi 1663 yılında gören Evliya Çelebi de, Hersek paşasının sarayında misafir edilmiştir. Onun verdiği bilgilere göre; Taşlıca paşasının hassı 100.515 akçe olup, 24 erbab-ı zeameti, 224 tımarı, alaybeyisi, çeribaşısı ve cebelileriyle birlikte üç bin askeri ve ayrıca sancakbeyi olan paşanın da iki bin askeri bulunmaktaydı. Taşlıca bu dönemde 150 akçelik bir kazaydı ve 70 köyünün yanı sıra müftüsü, nakibüleşrafi, ayan ve

1. Bolyaniç Köyü Taşlıca'ya 20 km. mesafededir.

2. Hüseyin Paşa Taşlıca'daki imar faaliyetlerinin yanı sıra ayrıca ağabeyi Sinan Paşa adına da Cajnicu'da (Çayniça) bir cami inşa ettirmiştir. (Zlatar-Pelidija, 1985.)

eşrafi, sipah kethüda yeri, yeniçeri serdari, muhtesip ağası, şehir kethüdası, haraç ve bâcdar ağaları vardı. Bu dönemde şehirdeki mahalle sayısı da beşi Müslüman beşi de Hristiyan olmak üzere ona çıkmıştı. Şehirdeki ev sayısı 700 kadardı ve bölge halkı Boşnakça konuşmaktaydı. (Evliya Çelebi, Seyahatname, Cilt 6, Kısım 2, 2010, 548-551).

Hüseyin Paşa Vakfı

Hüseyin Paşa, Hersek sancak beyi olduğu dönemde sancağın merkezi ve aynı zamanda kendi memleketi olan Taşlıca'da bir vakıf tesis etmiştir. Hüseyin Paşa Külliyesi cami, şadırvan, han, saray, kervansaray, imaret, bedesten, medrese, mektep, hamam, çeşme ve saat kulesi gibi yapılardan oluşmaktaydı.

Hüseyin Paşa Vakfı'na Dair Kaynak Belgeler

Vakfın kendi vakfiyesine rastlanmadığı için Hüseyin Paşa Vakfı ile ilgili iki temel vakıf kaydından bilgi edinilebilmiştir. Bu kayıtlardan erken tarihli olan ve Taşlıca'daki Hüseyin Paşa Vakfı ile dolaylı yollardan bilgi veren ilk kayıt, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki 744 numaralı defterin 157-161. sayfaları ve 39. sırasında kayıtlı olan Hersek Sancağına bağlı Mileşeve Kalesi ahalisinden Mirahur-ı evvel Süleyman Ağa bin Mürüvvet Ağa Vakfı'nın vakfiyesidir. Kayıtlardan daha geç tarihli olanı ise Hüseyin Paşa Vakfı ile ilgili doğrudan bilgi vermektedir. Bu kayıt da yine Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan 993 numaralı defterin, 124-127 sayfaları ve 148. Sırasındaki Gazi Hüseyin Paşa'ya ait Rumî 29 Mart 1302 / Miladi 10 Nisan 1886 tarihli muhasebe kaydıdır. Hüseyin Paşa'nın Taşlıca'da tesis ettiği vakfa dair bilgi veren bu kayıtlardan başka, üçüncü bir temel kaynak olarak Evliya Çelebi'nin Seyahatname adlı eseri zikredilebilir.³

Mirahur-ı evvel Süleyman Ağa bin Mürüvvet Ağa Vakfiyesi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki 744 numaralı defterin 157-161. sayfaları ve 39. sırasında kayıtlı olan Mirahur Süleyman Ağa'nın vakfiyesinin konumuz açısından önemi, vakıf şartları içerisinde Balkanların bu farklı bölgelerinin yanı sıra Hüseyin Paşa'nın memleketi olan Taşlıca'da da bazı faaliyetler gerçekleştirildiğinin belirtilmesidir. Bu çerçevede Mirahur Süleyman Ağa, Hüseyin Paşa Vakfı mütevellisinden izin alarak Taşlıca'da Hüseyin Paşa Suyu olarak bilinen su yolunu tamir ettirmiştir. Mirahur Süleyman Ağa Vakfiyesi'ne göre tamir ettirilen bu su yolundan Taşlıca'ya gelen su, Hüseyin Paşa Camisi'ndeki su terazisine aktarıldıktan sonra buradan Hüseyin Paşa Camisi'nin şadırvanlarına, Hüseyin Paşa Hamamı'na ve yine Hüseyin Paşa tarafından yaptırılan mahallede ve çarşıdaki çeşmelere akıtılacaktır. Ayrıca bu suyun bir kısmının Hacı Hasan Camisi ve Odabaşı Camisi musluklarına dağıtılması da şart koşulmuştur. Mirahur Süleyman Ağa ayrıca Taşlıca'da bu tamir faaliyetlerinin yanı sıra kendisi de müstakil bir çeşme inşa ettirmiştir (VGMA, Defter 744, sayfa 157, sıra 39).

Hüseyin Paşa Vakfı Muhasebe Kaydı

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan 993 numaralı defterin, 124-127 sayfaları ve 148. Sırasındaki Gazi Hüseyin Paşa'ya ait Rumî 29 Mart 1302 / Miladi 10 Nisan 1886 tarihli muhasebe kaydı, vakıf hakkında bilgi veren ikinci kayıttır. Kayıta vakfın ana hizmet yapılarından ziyade vakıf akarata hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır.

İlgili muhasebe kaydına göre vakfın o tarihte, 70.072 kuruş nakit parası olduğu ve bu nakit paranın yanı sıra hanlar; semerci, kalaycı, bakkal, berber ve derici dükkânları; arsa, tarla ve çiftlikleri bulunduğu görülmektedir. Kayıttan o tarihte vakıf hizmetinde bulunan kadronun da müteveli, kâtip, imam, müezzin, saat nazırı, ferraş, cabi ve kandillere bakan hademeden oluştuğu anlaşılmaktadır. Kayda göre vakfın o tarihteki bir yıllık geliri 32,172 kuruş olup, 8,710 kuruş da gideri bulunmaktadır. Bu çerçevede gelirleri ve giderleri kıyaslandığında, Taşlıca Hüseyin Paşa Vakfı'nın sahip olduğu potansiyel daha iyi anlaşılmaktadır.

Muhasebe kaydından anlaşıldığı üzere 21 Teşrin-i Sani 1303 tarihinde Hüseyin Paşa vakfının meşrutiyeti vakıf yönetimi tarafından Evkaf Nezareti'ne sorulmuş, cevabi olarak da vakfın kendi vakfiyesinin kayıtlı olmadığı ve meşrutiyetinin bilinmediği belirtilmiştir. Bu durum ise Gazi Hüseyin Paşa vakfının en az 130 yıldan beri bilinen bir vakfiyesinin olmadığını göstermektedir. Muhasebe kaydının devamında yer alan bilgilere göre bu tarihten yaklaşık olarak 30-40 yıl önce Gazi Hüseyin Paşa Vakfının meşrut olduğu evlat ve utekadan (azatlı köle) kimse kalmadığı için vakfi, aylık 300 kuruş maaşla çalışan bir memur ve 250 kuruş maaşla çalışan bir kâtip idare etmektedir. Şu ana kadar bilinen bir vakfiyesine ulaşılamamış olsa da bu bilgilerden Gazi Bodur Hüseyin Paşa'nın vakfiyeyi kendi evlad ve utekasına meşrut olarak kaydettirdiği anlaşılmaktadır.

3. Bu iki vakıf kaydının dışında ayrıca Hüseyin Paşa Vakfı'na ait iki şahsiyet kaydı zikredilebilir. Bunların künyeleri Vgm defter no 171 sayfa no. 158 sıra no: 1233 ve Vgm defter no 404, sayfa no: 412 ve sıra numarası 217 şeklindedir. (Rahman Ademi, 2012, s.280)

Evliya Çelebi Seyahatnamesi

Hüseyin Paşa Vakfı hakkında bilgi veren üçüncü temel kaynak ise Evliya Çelebi'nin Seyahatname adlı eseridir. Seyahatname'deki bilgiler resmi birer kayıt olmamakla birlikte Taşlıca şehri bahsinde zikredilenler, bahsi geçen iki vakıf kaydındaki bilgileri teyit etmektedir. Ayrıca Evliya Çelebi'nin verdiği bu bilgiler, Hüseyin Paşa Vakfı'na dair ulaşılabilen kaynaklar içerisinde en erken tarihteki olanıdır.

Vakıf Yapıları

Hüseyin Paşa Vakfı'na dair bilgi verdiği ifade edilen belgelerle birlikte Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler bir araya getirildiğinde, vakıf yapıları içinde cami, şadırvan, imaret, medrese, mektep, bedesten, hanlar, hamam, kervansaray, su terazisi, su yolları, çeşmeler ve saat kulesi yapılarının yer aldığı anlaşılmaktadır.

Cami

Hüseyin Paşa, Hersek sancak beyi iken sancağın merkezi ve aynı zamanda da kendi memleketi olan Taşlıca'da bölgenin en önemli kültür eserlerinden birisi olan ve kendi adıyla anılan Hüseyin Paşa Camisi'ni inşa ettirip⁴ bir de vakıf tesis etmiştir. (Agović, 2001, s. 270) Bu çerçevede Hüseyin Paşa Camisi, Hüseyin Paşa vakfının en temel eseridir. İnşaatına 1569 yılında başlanan cami için İskenderiye'den 10.000 duka karşılığında Cenevizli ustalar getirilmiştir (Agović, 2001, s. 270). Caminin inşaatına Hersek Sancağı beyi iken başlayan Hüseyin Paşa, 1570 yılında cami inşaatı devam ederken Diyarbakır beylerbeyi olunca kendi adına yaptırdığı bu inşaatı buradan devam ettirmiştir (Zlatar ve Pelidija, 1985). 1560'lı yıllarda bölgede imar faaliyetlerinde bulunan ve aynı zamanda Mostar Köprüsü'nün de mimarı olan Mimar Sinan'ın öğrencisi Mimar Hayreddin'in caminin mimarı olması da muhtemeldir (Zlatar ve Pelidija, 1985).

Taşlıca Hüseyin Paşa Cami hakkındaki en net bilgiler Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde yer almaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Taşlıca hakkında bilgi verirken Bolyaniçli Hüseyin Paşa'nın yaptırdığı camiden yanlışlıkla Bolhenkli Hasan Paşa Camii diye bahsetmektedir.

Evliya Çelebi Taşlıca'yı gördüğünde şehirde Cuma namazı kılınan on cami bulunduğunu belirtmektedir. Bunlardan en büyüğü ve gösterişli olanı Bolhenkli Hüseyin Paşa -metinde Hasan Paşa- Camisidir. Cami o derece gösterişlidir ki adeta bir selatin camisidir. Hatta Evliya Çelebi'ye göre şehirde ne kadar kurşun örtülü han, cami, imaret ve medrese var ise Hüseyin Paşa (yanlışlıkla Hasan Paşa demektir) hayratıdır. Caminin uzun ve sanatlı minaresi o kadar güzeldir ki bir benzeri ancak Üsküp'te Koca Yahya Paşa Camisi'nin minaresi olabilir. Caminin yüksek mavi kubbesi sanki doğramacı çarkından çıkmış gibi yuvarlak ve yüksektir (Evliya Çelebi, Seyahatname, Cilt 6, Kısım 2, 2010, 548). Bu yüksek kubbenin etrafında ise ortadaki kubbeden daha alçak altı adet yarım kubbe bulunmaktadır. Ayrıca caminin dört köşesinde yine dört adet ziyet kubbesi bulunmaktadır. Caminin dışındaki kible kapısının sofası üzerinde dört mermer sütunun üzerinde üç kubbe daha bulunmaktadır ve tüm bu sayılan büyüklü küçüklü on dört kubbenin üzerindeki on dört adet alem padişah camilerinde bile görülmemiştir. Her birinin boyu insan boyu kadar olan bu alemleri, Hüseyin Paşa Mısır veziri iken 14.000 altın ile yaldız vurdurup Mısır İskenderiyesinden Dubrovnik gemileriyle Dubrovnik limanına getirmiş ve oradan Taşlıca'ya nakletmiştir. Alemlerin getirilişinin üzerinden neredeyse 100 yıl geçmiş olmasına rağmen ustasının elinden yeni çıkmış gibi hâlâ bakanların gözlerini kamaştırmaktadır⁵ (Evliya Çelebi, Seyahatname, Cilt 6, Kısım 2, 2010, 548-500).

Caminin minberi o kadar sanatlıdır ki Evliya Çelebi'ye göre mermer ustası ustalığını mermer kazımıştır. Mihrap üzerindeki siyah kadife üzerine altın işleme ile betimlenmiş olan Kâbe motifi ise oldukça sanatlıdır. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre caminin avlusunun etrafı ağaç parmaklıktır, bu durumun sebebi ise -caminin inşaatına 1569 yılında başlanmasına rağmen Hüseyin Paşa'nın 1595'te vefat etmesi nedeniyle akla çok yatmasa da- Hüseyin Paşa'nın vefatı nedeniyle cami avlusu etrafının eksik kalmasıdır. Evliya Çelebi caminin döşeme hasırlarını "Hüseyin Paşa, Süleyman Han zamanında Mısır'dan göndermiştir" demektedir. Ama Hüseyin Paşa 1573 yılında Mısır vezirliği görevine getirildiği için hasırların II. Selim zamanında gönderildiği anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi bu hasırlardan bahsederken "sanki usta elinden yeni çıkmış gibidir, işleyen gerçek hasır ustası imiş ve nice yüzyıl duracağı da muhakkaktır" demektedir (Evliya Çelebi, Seyahatname, Cilt 6, Kısım 2, 2010, 549).

Taşlıca Hüseyin Paşa Camii 13 X 13 metre ölçüsünde kare planlı merkezi kubbe ile örtülüdür. Cami kesme taştan yapılmıştır. Caminin dört mermer sütuna oturan üç kubbeli bir son cemaat yeri vardır. Cami gerek plan ve gerekse

4. Mehmed Süreyya Sicill-i Osmani adlı eserinde Hüseyin Paşa'nın Praça'da bir cami inşa ettirdiğini belirtmektedir. (Mehmed Süreyya, 1996, 719) Ekrem Hakkı Ayverdi ise Mehmed Süreyya'nın caminin yerinin yanlışlıkla Praça olarak verildiğini ve bu caminin Taşlıca'da olduğunu belirtmiştir. (Ayverdi, 2000, 429)

5. Ayverdi Evliya Çelebi'nin bu sözleri üzerine, civa yaldızın değil 100 senede 400 senede bile bozulmadığını, İstanbul Fatih'te aynı tarihlerde yapılan Mesih Paşa Camii'nin aleminin hâlâ ilk yaldız ile durduğunu keşke Evliya Çelebi de bilseydi demektedir. Ayverdi, s. 429.

kullanılan malzeme ve sahip olduğu süsleme özelliklerine bakarak Klasik Osmanlı mimarisi cami örneklerindedir. Karadağ'da klasik Osmanlı mimarisi özelliklerini tam anlamıyla taşıyan tek örnek camidir denilebilir. Yapının kuzey-batı köşesinde kare kaideye oturan kesme taş ile yapılmış minaresi vardır. 1911'de yıldırım düşmesi sonucu yarıya kadar yıkılan minaresi yeniden inşa edilmiştir. 42 m. yüksekliğindeki minare bu özelliği ile Balkanlardaki en uzun minare olma özelliğine sahiptir.

Cami, 2012 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin katkıları ile TİKA tarafından restore edilmiştir.

Su Yolu

Hüseyin Paşa, Hersek sancakbeyi olduğu dönemde Taşlıca'da hızlı bir imar faaliyetine girişmiş ve bu çerçevede buranın daha yaşanabilir bir yer olması için yaptırdığı bir su yolu ile şehre su getirtmiştir. Mirahur Süleyman Ağa vakfiyesinden Taşlıca'da Merhum Hüseyin Paşa tarafından şehre getirilen suyun Hüseyin Paşa Suyu olarak anıldığı görülmektedir (VGMA, Defter 744, Sayfa 157, Sıra 39). Hüseyin Paşa Suyu'nu Taşlıca'ya getiren bu su yolu günümüzde mevcut değildir.

Su Terazisi

Mirahur Süleyman Ağa vakfiyesinden Hüseyin Paşa tarafından şehre getirildiği belirtilen suyun Hüseyin Paşa Camisi'nin avlusunda bulunan su terazisine akıtılıp oradan dağıtılacağına şart koşulmasından (VGMA, Defter 744, Sayfa 157, Sıra 39) Hüseyin Paşa Vakfı'na ait bir de su terazisi olduğu görülmektedir. Vakıf yapıları içerisinde yer alan su terazisi de günümüze ulaşamamıştır.

Şadırvan

Mirahur Süleyman Ağa vakfiyesinde şehre gelen suyun Hüseyin Paşa Camisi'ndeki su terazisinden ilk olarak Hüseyin Paşa Camisi'nin şadırvanına akıtılacağı belirtilmektedir (VGMA, Defter 744, Sayfa 157, Sıra 39). Hüseyin Paşa Camisi'nin yapılarından olan şadırvan da günümüze ulaşamamıştır. Hüseyin Paşa Camisi'nin avlusunda günümüzde mevcut olan şadırvan ise yapıya sonradan eklenmiştir.

Hamam

Mirahur Süleyman Ağa vakfiyesinden, Taşlıca'da Merhum Hüseyin Paşa tarafından şehre getirilen suyun, şadırvanlardan sonra Hüseyin Paşa Hamamına da akıtılmasının şart koşulmasından (VGMA, Defter 744, Sayfa 158, Sıra 39) Hüseyin Paşa vakfına ait bir de hamamın olduğu anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi de bu hamamı görmüş, suyu ve havası gayet hoş olan bu hamamın Hüseyin Paşa Camisi'nin kible kapısının arkasında bulunan Hüseyin Paşa Hamamı olduğunu ifade etmiştir (Evliya Çelebi, Seyahatname, Cilt 6, Kısım 2, 2010, 548). Hüseyin Paşa Hamamı geç tarihlerde yıkılmıştır.

Çeşmeler

Mirahur Süleyman Ağa vakfiyesine göre Hüseyin Paşa tarafından şehre getirilen su, şadırvan ve hamamdan sonra yine Hüseyin Paşa tarafından mahalle ve çarşıda yaptırılan çeşmelere taksim edilecektir (VGMA, Defter 744, Sayfa 158, Sıra 39). Evliya Çelebi ise bu çeşmelerden birisinin yine Hüseyin Paşa tarafından yaptırılan hanın önünde olduğunu ve iki lülesi bulunduğunu belirtmektedir (Evliya Çelebi, Seyahatname, Cilt 6, Kısım 2, 2010, 550). Bu çeşmeler de günümüze ulaşamamıştır.

Medrese ve Mektep

Taşlıca'da Hüseyin Paşa Külliyesi içinde medrese ve mektep yapıları da bulunmaktaydı. "Taşlıca'da ne kadar kuşun örtülü han, cami, imaret ve medrese var ise Hüseyin Paşa hayratıdır" diyen Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre XVII. yüzyılın ortasında Taşlıca'da iki medrese, üç de mektep bulunmaktaydı (Evliya Çelebi, Seyahatname, Cilt 6, Kısım 2, 2010, 550). Evliya Çelebi bu bilgileri verirken Taşlıca için "lakin oğlanları havalarında ve hevesleri peşinde bir alay çocuklardır" demekten de kendisini alamamıştır (Evliya Çelebi, Seyahatname, Cilt 6, Kısım 2, 2010, 549). Medrese, on iki talebe hücre ve bir dershanelikten ibarettir. 1918 yılında medresenin geliri 6.201 dinardır. Medrese yapısı bu tarihte dönemin idaresi tarafından kamulaştırılmış ve 1925 yılında tekrar asli fonksiyonuna kavuşmuştur (Agoviç, 2001, s. 274). Medrese ve mektep de günümüze ulaşamamıştır.

İmaret

Evliya Çelebi'den öğrendiğimize göre Taşlıca'da Hüseyin Paşa tarafından inşa ettirilen bir de imaret bulunmakta ve bu imarete sabah akşam tüm fakirlere çorba dağıtılmaktaydı (Evliya Çelebi, Seyahatname, Cilt 6, Kısım 2, 2010, 550).

Ulaşılabilen arşiv belgelerinden varlığı doğrulanamayan imaret yapısı da günümüze ulaşamamıştır.

Hanlar

Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre o dönemde Taşlıca'da üç adet han bulunmakta ve bu hanlarda tüm Çin, Hitâ ve Hoten mallarının ticareti yapılmaktadır. Tüm bu hanların sahibi de yine Hüseyin Paşa'dır. Hüseyin Paşa bu hanı çarşı içinde, bedesten gibi kale şeklinde kârgir olarak yapıp bütün kubbelerini mavi has kurşun ile kaplatmıştır. Ayrıca hanın önünde de iki lüleli bir de çeşme bulunmaktadır (Evliya Çelebi, Seyahatname, Cilt 6, Kısım 2, 2010, 550).

Hüseyin Paşa Vakfı muhasebe kaydı çok daha geç dönemlerden olmasına rağmen bu kayıttan da, Taşlıca'da vakfa gelir getiren Kolubara ve Kiremitli Han adlarıyla bilinen birer han bulunduğu görülmektedir (VGMA, Defter 993, Sayfa 124, Sıra 148). Evliya Çelebi'nin bahsettiği üçüncü bir hanın varlığını teyit edebilecek bir bilgiye ulaşamamıştır.

Bedesten ve Kervansaray

Evliya Çelebi Taşlıca'yı gördüğünde şehrin çarşısında ve bedesteninde toplam 200 adet dükkân bulunmaktadır. Bunların çoğu tüfekçi ve sanat ehlinin dükkânlarıdır (Evliya Çelebi, Seyahatname, Cilt 6, Kısım 2, 2010, 550).

Hüseyin Paşa Vakfına ait Rumi 1302 tarihli muhasebe kaydında da vakfa gelir getiren yapılar içerisinde çömlekçi, kalaycı, semerci, bakkal ve herhangi bir esnafa atfedilmeyen farklı türlerde dükkânların olduğu görülmektedir. Bu yapıları da yine bedesten ve kervansaray içerisinde yer alan dükkânlarla aynı kategoride değerlendirmek mümkündür. (VGMA, Defter 993, Sayfa 126, Sıra 148).

Hüseyin Paşa Külliyesi yapılarından bedesten ve kervansaray geç dönemlerde yıkılmıştır.

Saat Kulesi

Taşlıca'da Hüseyin Paşa Vakfı tarafından, vakfin kuruluşuna nispeten çok daha geç dönemlerde inşa ettirilen saat kulesi, cami avlusunun kuzey-batı köşesinde yer almaktadır. Vakfin ilk yapıları arasında görülmeyen saat kulesi yapıya sonradan eklenmiştir. Saat kulesi kare plânlı, köşelik yerleri düzgün kesme taş, beden duvarları moloz taştır. Gövdesinin üst kısmında tuğla ile yapılmış, her yüzeyinde birer pencere açıklığı olan ve beyaz sıva ile kaplı saat mekanizmasının olduğu köşk kısmı vardır. TİKA tarafından 2012 yılında cami ile birlikte saat kulesinin de restorasyonu yapılmıştır.

2. Sonuç

Vakıf medeniyeti, Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu topraklara, yüzyıllar boyunca adeta bir nakış gibi işlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde vakıflar aracılığı ile belli bir bölgenin sosyal, kültürel, eğitim ve ibadet kurumları gibi ihtiyaçları karşılanmıştır. Bu açıdan Balkan coğrafyasının Osmanlı vakıf medeniyetinin en güzel örneklerinin vücuda getirildiği yerlerden olduğuna şüphe yoktur. Bu makalede ele alınan Karadağ Taşlıca'daki Gazi Bodur Hüseyin Paşa Vakfı da, bu medeniyetin Balkan coğrafyasındaki önemli örneklerinden birisidir. Hüseyin Paşa'nın kendi memleketi olan Taşlıca şehri, XVI. yüzyılda Hüseyin Paşa Vakfı tarafından inşa ettirilen külliye etrafında şekillenerek bir Osmanlı şehri dokusuna kavuşmuştur. Taşlıca'da, Hüseyin Paşa Vakfı'na bağlı olarak cami, mektep, medrese, han, kervansaray, hamam, imaret gibi yapılar tesis edilmiş ve böylece sosyal, kültürel, eğitim ve ibadet kurumlarına dair ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Bölgeyi XVII. yüzyılın ortalarında görmüş olan Evliya Çelebi'nin "Taşlıca'da ne kadar kurşun örtülü han, cami, imaret ve medrese var ise Hüseyin Paşa hayratıdır" ifadesi, Hüseyin Paşa Vakfı'nın Taşlıca için önemini net bir şekilde göstermektedir. Hüseyin Paşa'nın inşa ettirdiği külliye yapılarından günümüze sadece cami ve daha geç tarihli bir yapı olan saat kulesi ulaşabilmiştir. Vakıf yapıların çoğu her ne kadar ayakta olmasa da, günümüzdeki adıyla Pljevlja kentinin belki de bugün bir şehir olarak var olan kimliğini, kendi bağrından çıkan Osmanlı veziri Hüseyin Paşa'ya borçlu olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

3. Kaynakça

VGMA, Defter 744, Sayfa 157-161, Sıra 39.

VGMA, Defter 993, Sayfa 124-127, Sıra 148.

Ademi, Rahman, "Karadağ Vakıfları Hukuksal Perspektif", Balkanlarda Osmanlı Vakıfları Eserleri Uluslararası Sempozyumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2012, s.277-285.

Agović, Bajro; "Džamije u Crnoj Gori", Almanah Yayınları, Podgorica, 2001.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Yugoslavya* Cilt II, 3. Kitap, İstanbul Fetih Cemiyeti, 2. Baskı, İstanbul, 2000.

- Bašagić-Redžepasić, Safvet Beg, Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine, Vlastita Naklada, Sarajevo, 1900.*
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 6. Kitap, 2. Cilt, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.*
- Evliya Çelebi, Seyahatname, C. 6., İkdam Matbaası, İstanbul, 1318.*
- Oruç, Hatice, “15. Yüzyılda Bosna Sancağı ve İdari Dağılımı”, OTAM, Yıl 2005, Sayı 18, s.252-275.
- Mehmet Süreyya (1996) [1890], *Sicill-i Osmanî*, Haz. Nuri Akbayer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, C.III.
- Sönmez, Süleyman; Efe, Recep; Cürebal, İsa; Soykan, Abdullah; “XVII. Yüzyılda Karadağ’ın Coğrafi, Sosyal Ve Kültürel Özellikleri Üzerine Evliya Çelebi’nin Notları”, II. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 1-4 Mayıs 2014, Podgorica–Karadağ, “Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Defter-i Hakani”, Cilt 1-2, Bölüm VII, s.730.
- Tuğluca, Murat, “Güvenlik Kaygılarının İdari Modernleşmeye Etkisi: Taşlıca’nın İdari Dönüşümü (1851-1912)”, OTAM, 38 /Güz 2015, s.177-218.
- Zlatar, Behija; Pelidija, Enes, “Prilog kulturnoj istoriji Pljevalja Osmanskog perioda- Zadužbina Husein-paše Boljanića”, Prilozi za orijentalnu filologiju, Sarajevo, 1985. str.115.